

DVE POTI PRIVATIZACIJE

Dr. DAVID P. ELLERMAN zadnje leto dni živi v Ljubljani, kjer je (tako kot v Pragi) ustanovil konzultantsko podjetje EOS (Employee Ownership Services), ki se ukvarja s privatizacijo in prestrukturiranjem vzhodnoevropskih podjetij. Pred tem je dvajset let poučeval na univerzi v Bostonu, napisal tri knjige ter objavil vrsto strokovnih člankov, predvsem o podjetjih, ki so delno ali v celoti v lasti zaposlenih. V ZDA je organiziral vrsto tečajev za tujce, tako da je kar pet ljudi, ki so danes zaposleni na Agenciji za privatizacijo oz. na Skladu za razvoj, pred leti poslušalo njegova predavanja o ameriškem programu delavskega delničarstva, ESOP-u..

● Ko slišimo besedo »privatizacija«, jo običajno povezujemo z imenom Margaret Thatcher in s privatizacijo v Veliki Britaniji. Ali je v britanski izkušnji kaj takega, kar bi lahko pomagalo pri izvedbi privatizacije pri nas?

Nič pomembnega. Institucionalno okolje in odstotek vključenih podjetij se tako razlikuje, da izkušenj iz thatcheristične Anglije ni mogoče neposredno prenašati k vam. V post-socialističnem svetu je treba tržno gospodarstvo in privatizacijo razvijati istočasno. Privatizacijo na Zahodu mogoče lahko razumemo kot spremembo lastniških naslovov, na Vzhodu pa to pomeni tudi temeljne spremembe ekonomskega vedenja, navad in pričakovanj pri ljudeh.

● Ali to pomeni, da na Zahodu ni ničesar, kar bi lahko neposredno prevedli ali uporabili pri naši privatizaciji gospodarstva?

Mislim, da je tu najvažnejše gibanje »Taking Private Movement«, kot ga poznamo na Zahodu. To ni privatizacija podjetij v državni lasti, temveč privatiziranje t. i. »javnih korporacij«, javnih delniških družb. To so korporacije, katerih delnice so sicer v privatni lasti, vendar so tako razpršene, da koherentna skupina lastnikov sploh ne obstaja. Če se najbolj zagnani lastniki niso strinjali z načinom vodenja podjetja, bi lahko porabili milijone dolarjev, da bi zbrali vse ostale male delničarje in poskušali glasovati - namesto tega so delnice preprosto prodali. Delničarji v resmici niso bili lastniki podjetja v pomenu, da bi z njim tudi upravliali. »Javna korporacija« je tako zahodna inačica podjetja v družbeni lasti - podvržena je počasnejši obliki iste bolezni kot podjetja v državni ali družbeni lasti tukaj. Toda na Zahodu je bilo tržno okolje zelo aktivno, tako da je trg sam narekoval rešitev: leveraged buy-out (LBO). Ko vrednost javne korporacije pada, si ljudje v podjetjih ponavadi sposodijo denar (svoj lasten delež povečajo še s posojili), da bi tako dobili nadzor nad podjetjem. Ljudje, ki vodijo podjetje, s tem tvegajo izgubo lastnega denarja - nič več niso birokrati ali najeti »profesionalni me edžerji. Če podjetja ne prestrukturirajo ali zmanjšajo, bodo svoj denar izgubili.

● Dejansko gre torej za privatizacijo privavnega podjetja?

Natanko tako. In pri številnih načrtih t. i. »privatizacije« v Vzhodni Evropi gre le za prehod iz vzhodne v zahodno obliko družbene lastnine. Načrti, po katerih se delnice razdeljuje vsemu prebivalstvu v obliki voucherjev ali pa se jih daje pasivnim finančnim ustanovam, npr. vzajemnim skladom, bodo privedli le do zahodne oblike družbene lastnine. Ta oblika lastništva na Zahodu ni preveč učinkovita (sicer LBO ne bi bil možen), ni pa pogubna, saj tržno gospodarstvo tam že obstaja. Toda na Vzhodu, kjer so ljudje navajeni socialističnega gospodarstva, bi bila zahodna oblika družbenega lastništva z uporabo voucherjev in vzajemnih skladov lahko usodna.

● Kaj je torej privatizacija? Lahko podate definicijo?

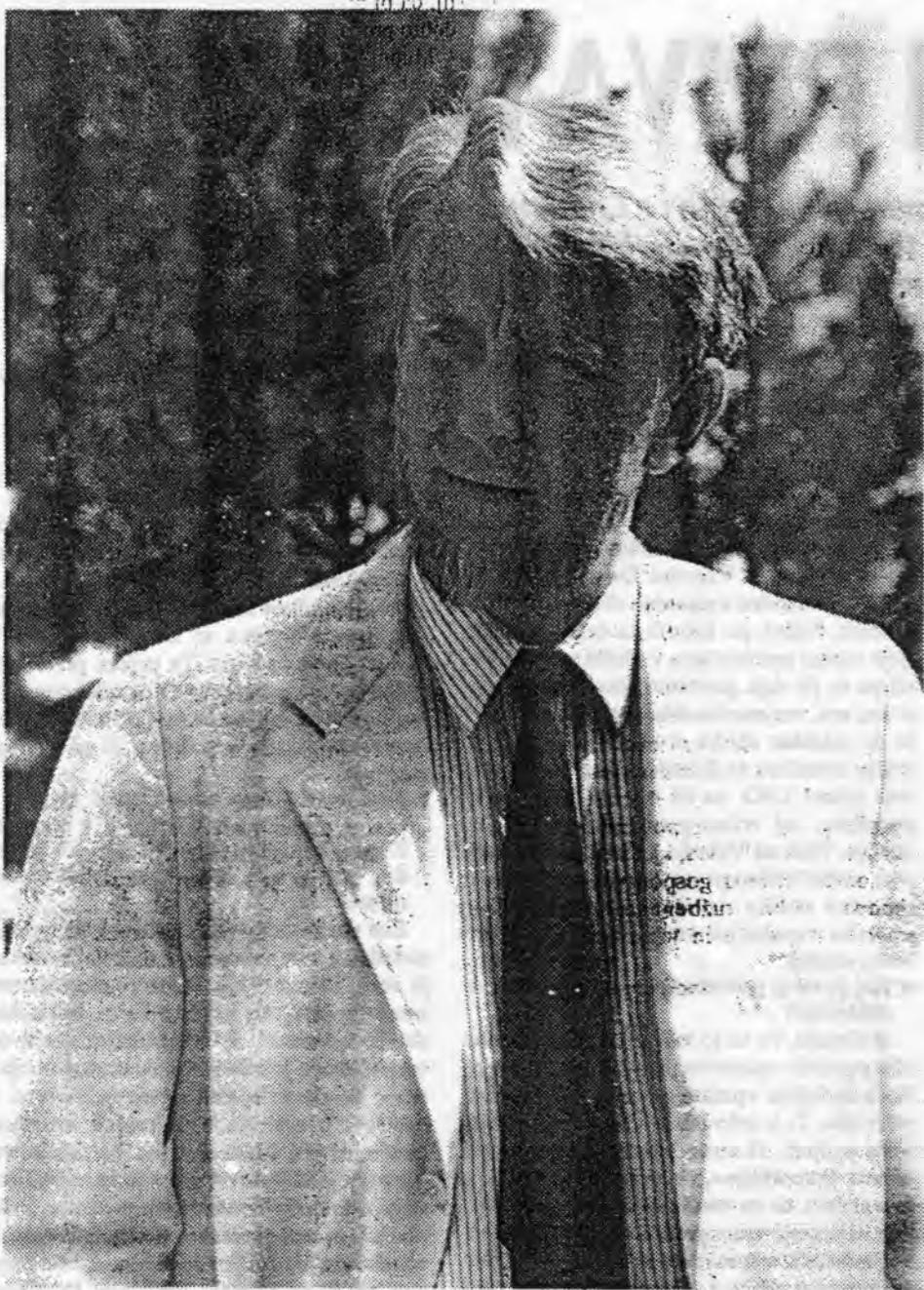
Definicija, če bi jo iskali v slovarju, bi se lahko glasila: ustanovitev privavnega podjetja. Toda nadaljnje vprašanje je, kaj je »privatno podjetje«. To je zelo zanimivo vprašanje, kajti vrsta podjetij, ki sem jih pravkar opisal, t. i. »javne korporacije«, so privatna podjetja v tem smislu, da so vse delnice v lasti zasebnikov. Ustrezajo vsem geslom o »iskanju lastnikov«, lastnikov iz krvi in mesa, itd. - pa vendar so zahodna inačica »vsakogaršnje in zato nikogaršnje lastnine«. In najpomembnejši rezultat razprav o privatizaciji je morda spoznanje, da obstajata dva v temelju različna koncepta »privavnega podjetja« ter da bo koncept, ki ga izberete, vplival na predstavo o privatizaciji. En koncept je privatno podjetje kot premoženje, kot del imetja - na primer stavba, zemljišče ali elektromotor - nekaj, kar se v bistvu ne spreminja veliko glede na lastnika. Elektromotor deluje enako, če je v javni, zasebni ali družbeni lasti. Je mrtev kos lastnine. Če pa si privatno podjetje zamislite kot ekipo, kot mrežo človeških odnosov, kot skupino ljudi, ki so navajeni delati skupaj, itd., potem dobite popolnoma drugačno predstavo o privatizaciji. Privatizacija ne pomeni več le določitve lastnika nekemu elektromotorju, temveč to, da pripravimo ljudi v tej skupini, da spremenijo svoje zakoreninjene obrazce obnašanja, način, kako reagirajo drug na drugega, kako reagirajo na trg, kako opravljajo svoje delo itd. To bi privatizacija v resnici tudi morala biti: sprememba človeških institucij v podjetju. Tako da so ljudje prisiljeni delovati v privatnem okolju, kjer je v nevarnosti njihov lasten denar, kjer sprejemajo lastne odločitve in zanje plačujejo iz svojega lastnega žepa. Ta prikaz privatnega podjetja nudi precej drugačno podobo privatizacije od tistega, v katerem je privatno podjetje prikazano zgolj kot motor, ki ga je kupil zasebnik.

● Pred nekaj meseci sem bral članek, v katerem trdite, da obstajata v Vzhodni Evropi dve poti privatizacije. Za kateri dve poti gre in kakšne so razlike med njima?

Ena pot pomeni stopiti »en korak naprej«, nadaljevati s to vrsto decentralizacije, kot ste jo imeli v Jugoslaviji, v smeri gospodarstva zasebnih podjetij s precejšnjim lastniškim deležem delavcev in menedžerjev (kajti decentralizacija je bila vselej deentralizacija v smeri delavcev in menedžerjev). Delavci in menedžerji v podjetju bi morali investirati lasten denar, vlada jim ne bi smela več zagotavljala delovnih mest in nevarnost stečaja podjetja bi morala biti dejanska. Svoja podjetja bi morali prestrukturirati in racionalizirati ali pa bi jih izgubili - bodisi zaradi bankrotu ali skozi prodajo zunanjim lastnikom. Druga pot je ponovno podržavljanje večine gospodarstva v javno last (»korak nazaj«), privatizacijo pa naj bi se natov skušalo izvesti nekoč v prihodnosti (»dva koraka naprej«). Velika razlika med tema pristopoma je v porazdelitvi ekonomske moči. Pri prvi poti so delavci in menedžerji kot privatni lastniki na potezi takoj; od njih bi bilo odvisno, ali bodo na trgu uspeli ali propadli. Pri drugi poti pa lahko politične stranke na oblasti ponovno centralizirajo ekonomsko moč in jo potem s prihodnjo privatizacijo porazdelijo tistim, za katere menijo, da so »primerni« da bi bili privatni lastniki.

● Kaj se dejansko dogaja s privatizacijskimi procesi na Vzhodu? Ali obstajajo kakšne skupne poteze?

V celotnem procesu transformacije v Vzhodni Evropi je težnja po državni oblasti enaka, ne glede na politično preobleko akterjev. Na novo vznikli politični voditelji skušajo

Mencinger-Korže-Simonetijev načrt, običajno imenovan Mencingerjev zakon, je bil v bistvu načrt »en korak naprej«, ki bi historično decentralizacijo (pravzaprav polprivatizacijo) nadaljeval do polne privatizacije. Ta drugi osnutek zakona pa je poskus, da se ta zaobrne; stvar skuša preložiti nazaj v državne roke, tako da bi potem predstavniki nastajajočega zgornjega razreda lahko izbrali vodilne skupine, direktorje in menedžerje ter na ta način kontrolirali bodoči proces privatizacije.

utrditi svojo moč in izrabiti proces privatizacije za krepitev in povečanje lastne moči. Privatizacijski proces v Sloveniji, na primer, je postal v tem smislu močno spolitiziran. Razvil se je v boj med sedanjimi menedžerji in delavci na eni strani ter med slojem, ki bi bil rad »novi zgornji razred«, na drugi strani. Nastajajoči novi zgornji razred noče, da bi menedžerji in delavci postali lastniki podjetij - v tem »novi razred« vidi svojo »naravno vlogo«. Tako je ta nastajajoča skupina privatizacijski proces izrabila v politične namene, da bi si utrdila svojo moč. Če skušate to razumeti

s poslovnega stališča, je to nesmisel. Vzemite na primer Sachs-Pleskovič-Umekov načrt vzajemnih skladov (običajno imenovan Sachsov načrt), ki je predlagan za Slovenijo. Praktični poslovneži na Zahodu ne podpirajo ponovnega podprtavljanja v Sachsovem stilu, vendar tega na Vzhodu ne razumejo. Če bi kateregakoli izobraženega zahodnega poslovnega vprašali: »Ali mislite, da je po tridesetih letih decentralizacije v jugoslovanskih podjetjih, kjer so menedžerji izkoristili odvezanost od državnega planiranja in se na pol poti približali tržnemu gospodarstvu, poslovno

pametno podjetja ponovno podržaviti?«, bi si ta mislil, da ste nori. Če se tega zavedate, se vprašate: »Kaj torej žene vso stvar, če je poslovno povsem nesmiselna?« In potem spoznate, da gre v resnici za oblastniško politično igro, preoblečeno v »načrt privatizacije«. Zdi se mi, da se prav to dogaja v Sloveniji. Mencinger-Korže-Simonetijev načrt, običajno imenovan Mencingerjev zakon, je bil v bistvu načrt »en korak naprej«, ki bi historično decentralizacijo (pravzaprav polprivatizacijo) nadaljeval do polne privatizacije. Ta drugi osnutek zakona pa je poskus, da se ta zaobrne; stvar skuša položiti nazaj v državne roke, tako da bi potem predstavniki nastajajočega zgornjega razreda lahko izbrali vodilne skupine, direktorje in menedžerje ter na ta način kontrolirali bodoči proces privatizacije.

● Lahko nadaljujete s primerjavo med Mencingerjevim in Sachsovim načrtom?

To sta konkretna primera obeh poti privatizacije, o katerih sem govoril. Ena nadaljuje historično decentralizacijo, ki se je zgodila v Jugoslaviji in do neke mere tudi drugod v Vzhodni Evropi. Druga skuša ta tok obrniti in se vrniti k državni lastnini, nato pa na državni ravni nekako izdelati privatizacijski program. Drugačen zomi kot dobimo, če pogledamo, kdo pri privatizaciji prevzame pobudo. Imate centraliziran program, kjer iniciativu prevzame država - s stališča podjetja je privatizacija nekaj, kar se mu zgodi. Lahko pa govorite o decentraliziranim programu, v katerem privatizacijsko iniciativu prevzamejo podjetja sama. In če hočete historično decentralizacijo izpeljati do polne privatizacije, se to sklada z decentraliziranim programom privatizacije. Mencingerjev osnutek je najboljši zakon, ki je bil izdelan za tovrstni program. Decentraliziran program privatizacije prepusta spodbudo in iniciativu podjetjem. Vodstvo in delavci morajo pripraviti načrt in investirati določeno vsoto lastnega denarja. Če so zadostili v zakonu postavljenim kriterijem, ga država potrdi in reče: »V redu, kupili ste ga.« Pri centraliziranem programu pa iniciativu prevzema država, podjetje pa ostaja pasivno. Sachsov načrt je specifičen primer centraliziranega programa privatizacije, čeprav sam dvomim, da ga je sploh mogoče imenovati načrt »privatizacije«. Tam, kjer je že obstajala precejšnja stopnja decentralizacije, kot recimo v Jugoslaviji in do neke mere na Poljskem, je po Sachsovem načrtu prvi korak ponovno podprtavljanje. Mislim, da je pravi namen Sachsovega načrta onemogočiti, da bi lastnina pripadla »ljudem napačnega kova«, da bi nato pripadla »ljudem pravega kova«. Dejansko ga je najlaže razumeti k tudi »program socialistične dekontaminacije«, analogen programu denacionalizacije v Zahodni Nemčiji po drugi svetovni vojni, ne pa kot načrt privatizacije. Postsocialistična vlada vidi v menedžerjih in delavcih socialistične »kolaboracioniste«, torej »poraženo populacijo«, in zato bi jim bilo treba odvzeti kvaziprivatne pravice, ki so jih pridobili v samoupravljanju, in jih s pomočjo države preraždeliti novonastajajoči eliti, ki je

brez vsakega »socialističnega madeža«. Da bi odvrnil pozornost od zapleme premoženja podjetij, ki je bilo akumulirano za časa samoupravljanja, ponuja Sachsov načrt vsakemu državljanu zastonjski »sladkorček« (voucher za delnice v vzajemnih skladih) in morda nepomemben, simboličen (10-odstotni) lastinski delež delavcev v njihovem podjetju.

Moram priznati, da me preseneča, da nekateri postsocialistične vlade ne upoštevajo privatnih in kvazipravilnih pravic do premoženja, ustvarjenega pod prejšnjim socialističnim režimom. Zakonitom lastnikom in njihovim dedičem je treba nedvomno vrnila vrednost premoženja, zaplenjenega pred štiridesetimi leti. Toda Jugoslavija zadnjih štirideset let ni mirovala na mrtvi točki; pod socialističnim režimom se je ustvarjalo novo premoženje in nastajale so določene privatne ali kvazipravilne pravice do njega. Ali morda vlada meni, da je mogoče ukiniti vse zahteve po premoženju, ki so nastale v socialismu? Poglejte na primer vsa zasebna stanovanja in hiše v Sloveniji. Kako so ljudje postali njihovi lastniki? Nobeno odkritje ni, da so delavci in menedžerji izkoristili svoje samoupravljaljske pravice in si priskrbeli nizkoobrestna in v dinarjih nominirana posojila za nakup stanovanj in gradnjo hiš. Inflacija pa je nato požrla dolg; šlo je torej za to, da se je samoupravljanje izrabilo za prenos dobičkov podjetja v plačilo stanovanj in domov za delavce in menedžerje. Ali bo vlada v svoji želji po odstranitvi učinkov socializma sedaj prisilila ljudi, da plačajo celotno vrednost svojih stanovanj in hiš, v nasprotnem pa jih zaplenila? Logika je pravzaprav ista. Če so delavci in menedžerji v podjetju imeli zasebne lastinske pravice do dobičkov, ki so si jih izplačali z gradbenimi posojili in bonusi, zakaj bi imeli kaj manj pravic do dobičkov, ki so jih reinvestirali v nakup novih strojev in stavb za njihov »industrijski dom«? Kljub temu so ti reinvestirani dobički del t. i. »družbenega kapitala«, ki ga po Sachsovem načrtu ponovnega podržavljanja velikih podjetij zapleni vlada. Socialistični režim je nekdaj oškodoval delavce, ker jim ni jasno pripisal privatnega lastništva dobičkov, reinvestiranih kot »družbeni kapital«, zdaj pa hoče postsocialistična vlada napako dopolniti s popolno zapleme reinvestiranih dobičkov.

• Prej ste omenili, da pravi namen privatizacije ni le spremembu lastniškega naslova, temveč to, da ljudje spremenijo obnašanje tako, da bodo zaživeli v tržnem gospodarstvu. Kako je na tej ravni mogoče primerjati Sachsov in Mencingerjev program?

Do sprememb obnašanja vodita dva precej različna pristopa: notranja in zunanja motivacija. Pri Mencingerjevem programu bodo zaposleni v podjetju investirali svoj denar in bodo torej - ob pomoči posojila prodajalca - upravljali lastno podjetje. Če svojega obnašanja in navad ne bodo spremenili v smislu tržnega okolja, bodo svoj denar izgubili. To je notranja motivacija; primerna je za odrasle ljudi z dostojans. v. Drug pristop je zunanja

motivacija. V Vzhodni Nemčiji, na primer, vseh 8.000 podjetij združili v eno holdinško družbo, Treuhand. Ta spremembu in obnašanju delavcev in menedžerjev skuša dosegči z uporabo zunanje avtoritete, podkrepljene z grožnjo odpustitve. To je zunanja motivacija, ki je najbolj primerna za otroke, služabnike in »podjavljene populacije«.

Sachsov načrt za Slovenijo pa ne predstavlja niti načrta s holdinško družbo; je načrt vzajemnih skladov. Če je lastništvo velikega podjetja razdeljeno med vzajemne sklade in druge javne ustanove, nima nihče pravega interesa ne avtoritete, da bi podjetje prestrukturiral. Sachsov načrt vzajemnih skladov preprosto umešča velika podjetja v »čakalni krog« - če vzamemo primer iz letalstva - in upa, da se bo našlo ustrezeno mesto za pristanek, preden jim zaravnka goriva. Po nekaj letih upadanja vrednosti (»zmanjkanja goriva«) pod pasivnim upraviteljstvom vzajemnih skladov bo LBO, delavski odkup, kot ga je predlagal Mencinger, morda še uspel rešiti nekatera podjetja, a zdi se, da ekonomski razlogi za odlašanje ne obstajajo...

● Kakšna je dejanska razlika med holdinško družbo in vzajemnimi skladi?

Holdinška družba ima večinski ali popoln nadzor nad podjetji, ki jih zajema. Če gre za privatno holdinško družbo, kot je na primer Hanson Industries v Veliki Britaniji, potem lastniki poberejo dobiček iz prestrukturiranja njenih podjetij (kot je storil Hanson v primeru tovarne akumulatorjev EverReady). Vzajemni sklad pa ima v svojem portfelju le majhne deleže podjetij. Tveganje skuša odvrimti in če meni, da podjetje nima dobrega vodstva, delnice tega podjetja proda. V tem smislu je to pasivna institucija, ki jo vodijo trgovci z delnicami, medtem ko je holdinška družba aktivni investor, ki jo vodijo sanacijski menedžerji (ki skušajo podjetja z izgubami spremeniti v profitabilna). Sachsov načrt za Slovenijo predvideva, da ima lahko vsak vzajemni sklad v lasti le 15 odstotkov podjetja, tako da vzajemni skladi ne morejo delovati kot holdinške družbe, tudi če bi to hoteli. A žal je zadnja stvar, ki jo zdaj potrebuje Vzhodna Evropa, uvedba trgovanja z delnicami - namesto da bi se lotili resničnega prestrukturiranja.

● Ali ni pomembno imeti vrvež na borzi?

Borza je od vseh institucij zasebnolastniškega gospodarstva za Vzhodno Evropo verjetno najmanj pomembna. Proizvodi, ki jih izdelujejo obstoječe tovarne iz Vzhodne Evrope, na svetovnih trgih niso konkurenčni. Pasivno socialistično kulturno (zaposlitve, ki jo zagotavlja vlada) v teh podjetjih mora nadomestiti podjetnost in navezanost na podjetje. Vsak vidik poslovanja (proizvodnja, nabava, prodaja, informacijski sistemi in upravljanje) je treba usposobiti za delovanje v zasebnolastniškem gospodarstvu. Če z razdeljevanjem voucherjev ljudi zvabite v nepomembno trgovanje z delnicami, katerega cilj so hitri dobički, bo to odvrnilo pozornost od pravih, »težaških« načinov privatizacije, kot je skrbna izgradnja podjetniške kulture vzhodnoevropskih podje-

tij, da bi proizvajala blago in usluge, ki bi se dobitko prodajale in prinašale dobiček.

Mnogi Vzhodnoevropejci vidijo v borzi pomemben sestavni del privatizacije, ker so se iz zahodnih medijev in mitologije naučili, da je »Wall Street« ključna institucija zasebnolastniškega gospodarstva. Ta mentaliteta »Wall Street« spominja na »kult tovora«, ki so po drugi svetovni vojni vzniknili na območju južnega Pacifika. Med vojno so domorodcem na južnem Pacifiku mnoge blagodati civilizacije prihašali »veliki ptici iz nebes«, ki so pristajali v novih letalskih bazah in oskrbovali ščihi z gorivom na tem področju. Po vojni so veliki ptiči odleteli nazaj v nebesa. Ljudje so ustvarili »kult tovora«, zgradili posnetke pist in lesena letala ter tako skušali zvabiti velike, s tovorom napolnjene ptice nazaj iz nebes. Več vzhodnoevropskih držav je kljub temu, da so skoraj brez vsakega komercialnega bančnega sistema, ki bi lahko financiral privatna podjetja, odprlo »borze«. Vladni predstavniki (ob pogosto navdušenem pokritju zahodnega poslovnega časopisa) ponosno kažejo na videnje borze delegacijam Svetovne banke, IMF in drugih zahodnih institucij v upanju, da se bodo blagodati zasebnolastniškega gospodarstva končno spustile iz nebes k njim.

Lahko bi dodal, da je celotna ideja »privatizacije« skozi razdelitev delnic javnim vzajemnim skladom parodija, papirnatá privatizacija. Če bi sovjetska ministrstva za planiranje ljudem razdelila delnice, da bi z njimi igrali nekakšen ogromen »Monopoly«, bi temu le težko rekli privatizacija. Prava privatizacija je možna samo, če nadzor podjetja prodamo neki koherentni skupini privatnih lastnikov; Sachsov načrt pa ne vključuje takšnega mehanizma, temveč le obrubni politični spektakel razdeljevanja delnic.

● Ena glavnih predpostavk Sachsovega načrta je, da razdelitev družbenega kapitala med štiri ali teh pet vzajemnih skladov deluje bolje, v smislu kontroliranja menedžmenta in podjetja, kot je bilo to v primeru družbenih lastnin.

Vladni uradniki seveda vedno mislijo, da je njihov nadzor najboljši. Toda vprašanje, kateri kontrolni mehanizem je za prave lastnike najboljši, je nasploh napačno vprašanje. V Ameriki ne govorimo o tem, kako kontrolirati privatne lastnike. Smisel privatnega lastništva ni v tem, ali se privatni lastniki odločajo »pravilno«, temveč to, da se odločajo samostojno in kot posledica tega dobijo ali izgubijo. Vprašanje kontrolnih mehanizmov je torej še vedno del socialistične mentalitete: kako bomo kontrolirali te menedžerje in kako naj bi javno lastništvo v obliki petih institucionalnih lastnikov predstavljalo boljši nadzor kot družbeno lastništvo. Po Mencingerjevem načrtu morajo delavci in menedžerji prispetevati svoj lasten denar, gotovino. In potem vam ni treba govoriti: to je bila napačna odločitev, to pa je bila prava odločitev, to je bilo pametno, to pa neumno; rečete lahko le, da je bila to vaša odločitev - vaše so izgube in vi pobrete dobiček.

Če z razdeljevanjem voucherjev ljudi zvabite v nepomembno trgovanje z delnicami, katerega cilj so hitri dobički, jih bo to le odvrnilo od pravilnega, »težaškega« nalog privatizacije, kot je skrbna izgradnja podjetniške kulture vzhodnoevropskih podjetij, da bi proizvajala blago in usluge, ki bi se dobro prodajale in prinašale dobiček.

BODO VILE ALI LOPATA?

V skupščinski proceduri je kar pet alternativnih zakonov o privatizaciji

Vlada je s svojim spomladanskim posogom v skupščinsko proceduro sprejemanja zakona o privatizaciji, s tem, da je brez javne obelodanitve argumentov zavrgla Mencingerjevo osnutek, nato pa po trimesecnem molku predložila novo verzijo zakona, zlasti pa s tem, da novi predlog zakona o privatizaciji, ki se od v skupščini že sprejetega osnutka bistveno razlikuje, še vedno skuša pretihotapiti v skupščino kot logično nadaljevanje osnutka, odločilno prispevala k temu, da se utegne sprejemanje zakona o privatizaciji sprevreči v eno najbolj kaotičnih doslej.

Poprej edinemu, vladnemu in Demosovemu predlogu zakona o privatizaciji, se bosta namreč v boju za poslanske glasove pridružila še dva, ki sta jih v zadnjih desetih dneh predlagali skupini poslanec. Prvi je t. i. Pintarjev zakon, predlog predsednika vlade v senci Emila Milana Pintarja, ki je v skupščinski proceduri že od 29. avgusta. Sredi tega tedna pa je skupina neodvisnih poslancev vložila še Mencingerjev predlog

zakona o privatizaciji. Gre za predlog, ki je datiran z 12. aprilom, potemtakem za predlog, ki je bil spomladti potren že na obih pristojnih vlačnih odborih, le na sejo izvršnega sveta ni nikoli prišel, ampak je nasprotno končal v vladnih predalih. Poslanci bodo torej v sredo na skupščinske klopi prejeli kar tri nasprotujoče si zakone o lastnjenju podjetij.

Zgoraj navedenim pa je potrebno dodati še spremljajoče predloge Slovenskih krščanskih socialistov in Liberalno demokratske stranke. Ti stranki sta svoje pripombe k zakonu resda posredovali v obliki amandmajev, vendar so spremembe osnovnega (vladnega) besedila, ki jih amandmaji uvajajo, tako daljnosežne, da gre dejansko za nova zakona. Samo eden izmed amandmajev, ki jih je pripravila izvenparlamentarna stranka Slovenskih krščanskih socialistov - v skupščini pa jih bo zagovarjal neodvisni poslanec Andrej Magajna - predlaga en bloc čitanje dvaintridesetih členov vladnega predloga in njihovo nadomestitev z novimi. Povedano drugače: predlagajo čitanje več kot polovice vseh členov uradnega predloga. Da pa bi bila zmeda popolna, je amandmaje k lastnemu, sredi julija letos na seji vlade sprejetemu predlogu zakona, najavlil še sam izvršni svet.

Opisano množenje privatizacijskih zakonov že samo na sebi pomeni množenje privatizacijskih konceptov. Ti bodo že s tem, da so postali formalno enakopraven del skupščinske procedure, relativizirali koncept, ki

• Kar zadeva mala ali srednja podjetja je bil Mencingerjev zakon v redu. Toda pri velikih podjetjih je bil tudi Mencingerjev zakon pomankljiv. Prag, ki je od zaposlenih zahteval, da zborejo deset odstotkov vrednosti podjetja, je bil za delavce in menedžerje v teh velikih podjetjih previšok. Toliko denarja ne bi mogli zbrati. Kakšen je vaš komentar?

Najprej, vprašanje odstotkov je le prazno ukvarjanje s številkami. Namesto desetih odstotkov družbenega kapitala bi bil prag lahko določen odstotek njihovega letnega dohodka (recimo trimesečna plača), in to bi lahko bilo enotno za vsa podjetja. Bistveno je, da morajo dati dovolj denarja iz svojega žepa, da bi občutili, da je v podjetju ogroženo njihovo lastno premoženje, in s tem spremenili svoje obnašanje. V čigave roke bi moral priti potencial za ustvarjanje dobička ali izgube, da bi se obnašanje ljudi spremenilo? Mencingerjev zakon pravi, da bi ta potencial morali prepustiti ljudem v podjetjih. Oni so tisti, ki s spremembo svojega obnašanja lahko spremenijo gospodarstvo. Minister za planiranje Igor Umek je v nedavnem intervjuju za Mladino dejal, da Sachsov načrt menedžerjem ne omogoča nobenega privilegiranega dostopa do lastništva; šolski učitelji, socialni delavci in sploh vsi državljanji Slovenije naj bi imeli enake možnosti. Politično to morda zveni dobro, toda poslovno nikakor ni smiseln.

ga je predložila vlada. Na ta način pa bodo (ali bi vsaj morali) obravnavati poti in modelov preobrazbe družbenega lastnictva de facto vrnili nazaj na raven konceptualnih dilem, se pravi na samo izhodišče. Torej tja, kjer bi morali parlamentarno razpravo o privatizaciji tudi pričeti. Nedavne izjave nekaterih koaličnih prvakov, pa tudi predsednika vlade Lojzeta Peterleta samega, so namreč nedvoumno potrdile tisto, kar je bilo spomladi mogoče zapisati še z golj kot domovo: da je namreč spor, ki je postal znan kot spor med dvema ekonomistoma, med Mencingerjem in Sachsom, dejansko spor okoli temeljev, ciljev, ki naj bi jih s privatizacijo dosegli. Cilji, ki jim sledi sedaj predloženi zakon, so drugačni od tistih, ki si jih je zastavil Mencingerjev zakon. Ta zamenjava pa je bila izvršena na način, ki je dočela obšel skupščino. Parlament o tem ni razpravljal ne ob Mencingerjevem odstopu, ne kdaj pozneje - kaj šele, da bi imel priložnost o tem tudi odločati.

Emil Milan Pintar, ki je sprožil plaz vlaganja alternativnih zakonov o privatizaciji podjetij, in za nastali položaj krivi vlado: »Ta v skupščino čedalje pogosteje dostavlja polizdelke. Kako namreč drugače razumeti dejstvo, da vlada predloži besedilo predloga zakona, nato pa pride zadnji dan in naravnost v skupščino še s petnajstimi amandmaji na svoj lastni tekst. Mogočno je le dvoje: ali je bil tekst obupno slab, slabo pripravljen, in je vlada po tej plati popolnoma nesposobna, ali

Razdeljevanje voucherjev in delnic široki javnosti ne bo spremenilo načina vodenja podjetij, niti stališč delavcev, ne bo privedlo do boljših izdelkov itd. Kako naj igranje s trgovanjem z delnicami med petimi vzajemnimi skladji pripravi slovensko industrijo do tega, da se bo prestrukturirala in proizvajala dobičkonosno blago za prodajo na evropskih trgi? Mencingerjev zakon temelji na postavki, da je, če hočemo spremeniti obnašanje ljudi v podjetjih, najbolje da jim damo kontrolo nad svojim delom, tako da imajo možnost sprejemati lastne odločitve. Drugič, nikakršnega protislovja ni v tem, da gre del premoženja v sklade ali k državljanom, dokler to ne privede do premika iniciative s točke, kjer je pomembna. Dejansko je bilo po Mencingerjevem zakonu v razvojnem skladu devetdeset odstotkov delnic, ki jih je bilo mogoče ponovno odkupiti. Te delnice bi lahko šle v pokojninske sklade ali v marsikaj drugega, saj so delnice, ki lastnikom ne zagotavljajo niti pravice glasovanja, kaj šele prevladujočo možnost odločanja. V diskusijah se pogosto napačno predpostavlja, da lahko »družbeni kapital« nastopa le v obliki delnic, ki prinašajo pravico glasovanja, ne pa kot kapital ali dolg, ki teh pravic ne prinaša. V Mencingerjevem zakonu so bile delnice, ki jih je bilo mogoče ponovno odkupiti (in ki predstavljajo 90 % družbenega kapitala), v bistvu oblika dolga.

Bistvena točka Mencingerjevega LBO odkupa je to, da deset odstotkov neto vrednosti postane standstotni delež oziroma ves kapital, ki prinaša pravico glasovanja. Sachsov načrt skuša cinično prevarati delavce s tem, da jim ponuja deset odstotkov zastonj. Toda teh deset odstotkov predstavlja le deset odstotkov glasovalnega deleža - ne pa sto odstotkov kot pri Mencingerjevem načrtu.

Reči moram tudi, da sodi misel, ki jo najdemo v Sachsovem načrtu, da bi morala biti velika podjetja v javni lasti (s posredovanjem institucionalnih investorjev), dejansko v staro socialistično mentalitejo. Celo Marx ni hotel podržaviti malih podjetij; vedno naj bi bila podržavljena le velika podjetja. Mislim, da je treba velika podjetja v večini primerov močno prestrukturirati in morda razbiti na srednje velika podjetja. Toda to ni edini odgovor. Običajni človeški interes, ki temelji na lastništvu, lahko deluje tudi v velikih podjetjih, ne le v srednjih ali majhnih. Miselnost, da velike firme ne smejo delovati na osnovi lastništva, da bi jih morali voditi nezainteresirani birokrati ali »profesionalni« menedžerji, ki sami niso lastniki, je del socialistične dediščine. Žalostno je, da minister za planiranje podpira Sachsov načrt in govoril o nezainteresiranih in profesionalnih menedžerjih ter članih upravnih odborov, ki so sami brez lastništva. To kaže na temeljno nerazumevanje

celotne ideje privatizacije. »Privatizacija« brez privatnega lastništva sploh ni privatizacija.

Naj še omenim, da je na Zahodu in v Ameriki nekaj najuspešnejših podjetij, ki so v lasti zaposlenih, precej velikih: Avis Rent-A-Car (podjetje, ki deluje po vsem svetu) je po programu delavskega delničarstva (»employee stock ownership plan«, ESOP) 100-odstotno v lasti zaposlenih. Weirton Steel Company, ena najuspešnejših jeklarskih družb, je še en primer ESOP-a z osem tisoč delavci itd. Približno 12 % ameriške delovne sile v industriji dela v podjetjih, ki so delno v lasti zaposlenih po sistemu ESOP. Velika japonska podjetja so de facto v lasti zaposlenih, in sicer v smislu, da zamenjujejo uradno lastništvo z nekakšno skupnostno kulturo članstva. Japonski delavci niso zakonski lastniki v zahodnem smislu, temveč »člani podjetja«. Edina alternativa tej notranji motivaciji, temelječi na lastništvu ali članstvu, je zunanje lastništvo, ki ga zastopa strog šef, oborožen z grožnjo odpustitve - kot v kapitalizmu devetnajstega stoletja.

• Sachsov zakon ločuje privatizacijo in prestrukturiranje podjetij. Ali v Mencingerjevem načrtu obstaja kakšna povezava med privatizacijo in prestrukturiranjem podjetij?

pa skuša manipulirati s skupščino, tako da ji v obravnavo ponudi tekst, o katerem tečejo razprave v vseh skupščinskih delovnih skupinah, komisijah in odborih, nato pa se zadnjič pojavlja z drugo verzijo teksta, ki je poslanec prej takoj ali takoj ne vidimo, saj se v skupščini pojavi v obliki amandmajev. Ker pa amandmajev na amandmaje ni mogoče vlagati, to pomeni, da na to drugo verzijo sploh ni mogoče vlagati spremiščevalnih predlogov. To kaže na popolnoma nerazčlenjen odnos med vlado in skupščino. Drugič, nesprejemljivo je, da se skupščina muči in v treh zborih obravnava zakonske predloge, h katerim je bilo vloženo stodvajset ali stopetdeset amandmajev. To je neopravljeno delo predlagatelja in skupščina bi v takem primeru morala vladiti vrniti tako njen tekst kot stopetdeset amandmajev in reči: »Sestanite se s tistimi, ki so vložili amandmaje, dogovorite se in na tej podlagi sestavite novčistopis zakona.« Kajti po glasovanju o amandmajih, znatrag katerega prihaja do najrazličnejših koalicij med lobiji, dobimo zakon, v katerem so sprejeti posamezni med seboj protišlovní členi, rezultat pa je nekonistenten zakon. Zato mislim, da je popolnoma nemogoče obravnavati zakon s stopetdesetimi amandmajmi. To neskončno dolgo traja, po verjetnostnem zakonu pa so posledica neumnosti v zakonu. Tretjič pa je jasno, če ima nekdo konceptualne pripombe, da jih zelo težko poda v okviru amandmajev. Ker se amandma pojavi vselej v kontekstu desetih

drugi, se vidi le horizontalno razgrajanje amandmajev na posamezni člen zakona, nikoli pa njihova vertikalna konsistentnost. In ker smo se bali, da se bodo naši amandmaji v množici ostalih popolnoma porazgubili, smo se navsezadnje odločili, da v skupščini ne nastopimo z amandmaji, ampak ponudimo kompletno verzijo zakona.«

Kako se vse skupaj utegne razplesti v skupščini, je nemogoče napovedati. Tudi zato, ker ima skupščinsko vodstvo še dovolj časa, da morebitno parlamentarno burko vendarle prepreči, stopi na prste svojevrstnemu tihotapljenju zakona ter s tem parlamentu povrne digniteto, ki naj bi jo v razmerju do njemu podrejenih izvršnih organov oblasti tudi užival. Napovedi pa so nemogoče tudi zato, ker naj bi se pomisliki o primernosti predlaganega zakona pojavili tudi v gospodarskem delu vlade. Določene zadržke do zakona naj bi imel tudi sami podpredsednik vlade dr. Andrej Ocvirk. Ko smo iskali oporo za te govorice v njegovih dosedanjih javnih izjavah, smo naleteli na dvoje. Dr. Ocvirk je v svojem nastopnem intervjuju maja letos izrazil skepso do brezplačne delitve delnic: »Mislim, da to ne more biti zastonj. Kajti blaga, ki ga dobiš zastonj, ne znaš ceniti. Tu je imel Mencinger prav.« Skepso je ponovil tudi v Večeru, 3. avgusta, se pravi dobra dva tedna zatem, ko je bil novi zakon ne le izdelan, ampak v vladni tudi že sprejet. Vistem intervjujuje na vprašanje, ali je sodeloval pri nastajanju zakona, odgovor:

»V razpravah sem, vendar so bile različne.« Nato pa dodal, naj parlament najprej pove svoje, »v zadnjem udaru pa mislim, da se bom na ta zakon malo bolj vsebel.«

Slednjič pa je razvoj dogodkov negotov, tudi zato, ker vlada očitno ni bila sposobna izpolniti naloge, ki si jo je zadala sama. Po sklepnuvlade naj bi namreč skupščina, istočasno z obravnavo predloga zakona o privatizaciji, obravnavala vse tri spremljajoče zakone. Med njimi je še posebej pomemben zakon o vzajemnih skladih. Namesto tega je skupščina v petek sicer prejela zakon o skladih, vendar je ta zaenkrat še delovno gradivo, ki je bilo skupščini posredovano le kot informacija o bodočem zakonu. Vrh tega je že iz bežnega preleta zakona razvidno, da gre za splošen zakon o vzajemnih skladih in investicijskih družbah, ki govoril o ustanavljanju in načelih delovanja teh finančnih institucij nasprotnih, nič pa ne pove o načinu konstituiranja specifičnih vzajemnih skladov, ki bodo oblikovani kot del vladnega predloga privatizacije podjetij. Sklep, da vlada še danes ne ve, kako bo brezplačno razdelitev državljanov delnic izpeljala, se vsiljuje sam od sebe. Sicer pa s tem ne gre čuditi: nobena izmed vzhodnoevropskih držav, ki si je podoben projekt »množične privatizacije« naložila z zakonom, ga do danes še ni izpeljala.

Matija Grah

Moram priznati, da me preseča, da nekatere postsocialistične vlade ne upoštevajo privatnih in kvazipravatnih pravic do premoženja, ustvarjenega pod prejšnjim socialističnim režimom. Socialistični režim je nekdaj oškodoval delavce, ker jim ni jasno pripisal privatnega lastništva dobičkov, reinvestiranih kot »družbeni kapital«, zdaj pa hoče postsocialistična vlada napako dopolniti s popolno zaplembou reinvestiranih dobičkov.

Mencinger je razumel logiko privatnega lastništva in zakon zasnoval na njej. Sachsov zakon pa tega sploh ne poskuša. Logika privatnega lastništva pravi: od vas ne zahtevamo da se prestrukturirate, pač pa boste morali zastaviti svoj denar, če hočete kontrolirati podjetje. Če se nočete prestrukturirati, če si hočete zmanjšati plače, da bi ohranili vse odvečne delavce, če hočete zapraviti denar v nekaj letih - v redu, vaša stvar. To je logika privatnega lastništva. Če imate privatno lastništvo, ne potrebuje državne agencije za prestrukturiranje, ki naj kontrolira poslovanje. Sachsov načrt pa predvideva ponovno nacionalizacijo, potem pa se morate ukvarjati s tem, kdo bo dejansko dobil možnost prestrukturirati ta podjetja. V tem je problem, saj je lastništvo porazdeljeno med številne pasivne institucionalne investitorje.

• O Sachsovem načrtu ste govorili precej negativno. Lahko o njem rečete tudi kaj pozitivnega?

No, zabaval sem se, ko sem predstavnika vlade slišal govoriti, da so na nedavni konferenci o privatizaciji v Helsinkih slovenski zakon o privatizaciji ocenili kot najboljši načrt privatizacije v Vzhodni Evropi. Vladni zastopnik je nekako pozabil pristaviti, da je konferenco organiziral inštitut WIDER v Helsinkih, kjer privatizacijsko dejavnost vodi nihče drug kot sam Jeffrey Sachs! A šalo na stran;

najboljši argument, ki sem ga slišal v prid Sachovega tipa ponovnega podržavljenja, je ta, da je zaradi napak v socialističnem upravljanju v preteklosti in zaradi sedanjega razpadanja Jugoslavije večina velikih podjetij bodisi bankrotirala ali pa je tik pred bankrotom. Podobno kot Elan bodo kmalu spet padla v roke vlade. Vlada lahko potem takem te bankrote nekako prehititi in velike firme podržavi takoj, jih finančno okrepi in prisili k prestrukturiranju. Toda če bi se Sachsov načrt opiral na takšno razmišljanje, potem bi celotno lastništvo združil v en sam velik slovenski Treuhand, s finančimi viri in avtoriteto, da podjetja prestrukturira. Vendar Sachsov načrt ne predvideva nobenega Treuhanda. Slovenija v nasprotju z Vzhodno Nemčijo tudi nima velikega brata »Zahodne Slovenije«, ki bi zagotovil finance ali izkušene poslovneže za omenjeno prestrukturiranje. Velika slovenska podjetja se bodo moralna postaviti na noge z lastnimi sredstvi. Toda Sachsov načrt z vnaprejšnjim podržavljenjem slovenskim menedžerjem namerno jemlje motivacijo in možnost za prestrukturiranje in privatiziranje njihovih podjetij; ker v njih vidi »rdeče« ali vsaj »roza« direktorje.

Po pregledu argumentov, ki govore v prid načrtu Sachovega tipa, moram pač skleniti, da resnično ni vredno še naprej dokazovati, da

ta program privatizacije s poslovnega stališča ni ravno smiseln. Zagovorniki Sachsovega načrta bi radi, da bi se nekoč v prihodnosti lastnina razdelila med »prave ljudi«, privatizacija takoj pa tako ni njihov osnovni cilj. Osnovni cilj je prenos ekonomske moči na nastajajočo elito, ki jo zastopa vlada. Vladni predstavniki dejansko govorijo: »Komunisti so nekdaj namestili svoje ljudi za menedžerje, sedaj pa bomo mi uporabili Sachsov načrt, da namestimo svoje.« To je namen. Zato je vlada tudi opustila Mencingerjev načrt. Mencingerjev načrt ni dajal vladni nobene velike nove moči; moč in pobudo za prestrukturiranje slovenske industrije je dal v roke slovenski industriji. Profesor Sachs pa je priskrbel načrt, ki bo moč odločanja prenesel od sedanjih menedžerjev in delavcev v slovenski industriji na vlado, in strankam na oblasti omogočil, da izberejo nove direktorje velikih slovenskih podjetij. Ne bi vas smelo čuditi, da je vlada z navdušenjem pozdravila tak načrt in ga kmalu sprejela za vladni osnutek zakona o privatizaciji namesto Mencingerjevega. S tem poglavitim političnim ciljem Sachsovega načrta se je mogoče strinjati ali ne, s stališča ekonomije pa je nedvomno smešno trditi, da ponuja ta načrt najboljšo pot do privatizacije.

Matija Grah

fotografije Diego A. Gomez

POGOVOR O PRIVATIZACIJI Z DR. DAVIDOM P. ELLERMANOM

Nesrečno kopiranje Hollywooda

Bostonski strokovnjak za privatizacijo je opustil dvajsetletno profesuro in se podal v Vzhodno Evropo, kjer mu, kot pravi, kolaps komunizma ponuja čudovit raziskovalni laboratorij. Svoji podjetji za svetovanje s področja privatizacije ima v Ljubljani in Pragi, o tem, kako mu cvete biznis, pa ni bil ravno gostobeseden.

Dr. Ellerman, ste strokovnjak za privatizacijo, ta pa je v tem času tudi vroča tema v slovenski skupščini. Kako ocenjujete predlagano privatizacijsko zakonodajo, znano tudi kot Sachs-Pleskovič-Umekova načrt privatizacije?

»Mislim, da je njegova temeljna zamisel napena, saj ne deluje kot privatizacijski zakon, temveč je bolj predviden kot politični zakon. Vladi daje moč, da zamenja „rdeče direktorje“, kot jih sama vidi, in s tem spremeni strukturo vodstva v velikih podjetjih. Ne vsebuje pa zamisel, kako bodo podjetja pozneje privatizirana. Če razpršite lastnino med pet vzajemnih skladov in pokojinski ter razvojni sklad, še vedno nismo skupine resničnih lastnikov v posameznih podjetjih. Nekoč v prihodnosti bi nato morali dobiti resnično privatizacijsko zakonodajo, s katero bi privatizirali podjetja, tako da bi našli koherentne skupine fizičnih oseb, ki bi posedovalo podjetja. Skratka, zdaj ne gre za pravo privatizacijsko zakonodajo, temveč za zakon, ki dovoljuje vladi, da po lastni presoji izbere menedžerske skupine in upravne odbore.«

Torej pritrjujete kritikom predlagane zakonodaje, ki pravijo, da je ta ne samo neprofesionalno pripravljena, temveč vodi tudi v državno lastništvo in nadzor nad podjetji?

»Da, ti pravijo, da gre pri tem za vrsto začasnega socializma. Je pa zelo nejasno, ker so stvari le prelepljené z zahodnimi etiketami in tako lastnik podjetij ni ministerstvo za industrijo, temveč vzajemni sklad. Vendar pa gre v osnovi za enako zamisel državnega lastništva, ki je le preoblečena v blesteče zahodnjaške oznake in ljudje misijo, da gre pri tem za privatizacijo. Ne gre pa za pravo privatizacijo, s katero bi našli dejanske zasebne lastnike.«

Kakšna privatizacija pa bi bila najbolj ustrezna? v svoji razpravi, objavljeni pred časom v Delu, ste med drugim zapisali, da bi bila najustreznejša možnost, da bi podjetja prešla v lastništvo zaposlenih, menedžerji in delavci pa bi kupili delnice podjetij s pomočjo posojit.

»To je bilo bistvo Mencingerjevega zakona, odkup s strani menedžmenta in delavcev. Na splošno rečeno je to tako imenovano notranje lastništvo (insider ownership). Tu se kaže tudi drugačen sklep, ki sta ga Umek in Pleskovič oblikovala proti notranjemu lastništvu, rekoč, da njun osnutek menedžerjem

zapira pot do lastništva in jim s tem ne daje nobenih posebnih privilegijev. To pa je v polnem nasprotju z zamislio Mencingerjevega zakona, ki jo tudi sam podpiram, in mislim, da bi jo tudi večina zahodnih poslovnežev. Zasebna podjetniška ekonomija, ki je na svojem začetku in je v obdobju razvoja, potrebuje zelo aktivne notranje lastnike, kjer so menedžeri in lastniki zelo povezani. Zadnja stvar, ki jo pri tem potrebujete, je ločitev menedžerjev od lastništva. To vodi nazaj k socialistični zamisli, da imate lahko nekakšen razred menedžerjev, ki ne bi bili lastniki in bi upravljali podjetja v nekakšnem splošnem družbenem interesu. Ta zamisel je napena in ne rešuje splošnega problema ter ne vodi v dejansko zasebno lastninsko gospodarstvo.«

Kateri koraki pa bi morali biti narejeni v procesu privatizacije, da bi čimprej imeli učinkovitejše gospodarstvo?

»Potrebujete torej ljudi, ki bi zaupali svoj denar in katerih obnašanje se mora spremeniti. To pa pomeni, da se morajo delavci naučiti bolj pridno delati. Videl sem ljudi, ki hodijo v službo samo zato, da tam zapravljajo čas, ob tem pa imajo tudi kako postransko zasebno dejavnost. Potrebujete torej sistem, ki bo zaposli in pritegnil najboljšo človeško energijo. Z Mencingerjevim zakonom se sicer v nekaterih malenkostih ne strinjam, vendar pa je pravilna njegova ideja, da morajo ljudje tvegati svoj denar, da pride do sprememb.«

S tem dobijo možnost, da lahko z drugačnim obnašanjem izboljšajo svoje možnosti za prihodnost. Če tvegam svoj denar za delež v nekem drugem podjetju, potem ne morem storiti ničesar, kar bi lahko pomagalo temu podjetju. Če pa tvegam svoj denar za delnice lastnega podjetja, potem lahko začнем tudi sam vplivati. Zaradi tega je notranje lastništvo toliko bolj pomembno od zunanjega, eksternega lastništva, kjer si delničarji želijo, da ima podjetje čimveč dobička, saj pa zunaj in nimajo nobenega vpliva na spremembe. Pri notranjem lastništvu pa ljudje tvegajo svoj denar, zato si bodo reklili: ne morem si več privoščiti, da bi se obnašal in delal tako kot poprej, to moram spremeniti – in zato bo tudi prišlo do sprememb. Do tege pa ne more priti pri nekakšnem novem državnem lastništvu, ki bi lahko bilo tudi neka vrsta novega avtoritarnega sistema. Če uporabljamo tržne, decentralizirane mehanizme, tvegamo svoj denar in če počnemo neumnosti, pač denar tudi izgubimo. Takšen je sistem.

Ali imate kakšen predlog, kako bi privatizirali banke in finančne institucije? Te so zdaj večinoma zelo neučinkovite in polne »kontaminiranih kreditov«, to pa je tudi eden od ključnih problemov naše ekonomije.

»Na to vprašanje je zelo težko odgovoriti ločeno od drugih. Gre za velik sistem podjetij in bank, na katerega vplivajo ti kontaminirani krediti. V glavnem se ukvarjam s spremembami v industrijskih korporacijah. Banke bodo bližje vladu in bolj strogo regulirane kot industrijske korporacije. Možno je imeti tudi nekaj notranjega lastništva v bankah; vendar pa so banke – zlasti večje – vedno podrejene strožjemu državnemu nadzoru. In mimogrede, to je področje, za katero je strokovnjak Jeffrey Sachs. Gre za makroekonomska vprašanja finančnih in monetarnih reform, hiperinflacijo. S tem se je ukvarjal tudi že drugod. Pred tem ga niso imeli za strokovnjaka za privatizacijo.«

Pa mislite, da je možno izpeljati uspešno rekonstrukcijo gospodarstva in privatizacijo ob tako nezdravem finančnem sistemu, kakšen je zdajšnji v Sloveniji? Se vam zdi, da je to zdrav finančni sistem pogoj za uspešno izvedbo privatizacije?

»Finančni sistem lahko sanirate skupaj s privatizacijo. Mencingerjev zakon na primer ne predvideva uporabe financ iz finančnega sistema, pač pa določa ponudbo posojil pri prodajalcu, to je iz skладa. V tem smislu gre za pregrado med industrijskimi podjetji in bančnim sistemom. Banka ne bodo financirale delavskega odkupa, leverage buy out (LBO), o katerem je govoril Mencinger. Posojila bi tako zagotavljaj prodajalec, torej sklad, in v tem smislu gre bolj za neodvisen položaj v odnosu do bančnega sistema. Celotna zamisel LBO je, da je lastništvo zelo razpršeno in da imajo ljudje majhne deleže lastnine, delavci in menedžment pa so zato motivirani, da v resnic spremenijo svoje obnašanje, saj sicer zgubijo denar, ki so ga vložili v odkup podjetja. To je bilo bistvo Mencingerjevega zakona. Reči moram, da sindikati do neke mere niso upoštevali tega, ko so zahtevali 30 odstotkov brezplačnih delnic. To

je napačno, ker podarjene delnice ne spodbujajo maksimalne motivacije. Edina zamisel tega je bila nagraditi pretekle delavce, tako da jim izročiš določeno vrednost. Vendar pa takrat, ko uporabljamo delnice, govorimo o prihodnjem dobičku, na katerega pa ne morejo vplivati pretekli, temveč le sedanji delavci. Vse, kar sega v preteklost, ne more biti povezano z delnicami, temveč z obveznicami, torej z nečim, kar ni neposredno vezano na dobiček. Poleg tega je 30 odstotkov družbenega kapitala precej manj kot 10 odstotkov, če je teh 10 odstotkov v obliki delnic, ki prinašajo glasovalno pravico in dobiček. Ne gre za to, da se nagradi preteklo, to se da narediti tudi z drugimi metodami. Ključno pa je, da se ljudi spodbudi, da spremeniš prihodnost.«

Znano je, da imate družbo tudi v Pragi. Je kakšna podobnost med slovenskimi načrti za privatizacijo in českimi?

»Podoben načrt, kar ni presenetljivo, imajo na Poljskem. Tam pravijo, da bodo ustanovili številne sklade in razdelili bodo voucherje za delnice. Naredili so manjšo izboljšavo, tako da bo vsak sklad deloval kot holdinška družba. Ta bo imela dovolj delniške lastnine, da bo lahko – če bo imela dovolj strokovnosti in znanja – tudi spremenila poslovno dejavnost podjetja. Vendar pa mi ni jasno, zakaj potrebujete pet ali šest takih holdinških družb, ko pa je recimo ena povsem dovolj za bivšo Vzhodno Nemčijo (Treuhandaanstalt). Ni mi jasno, zakaj jih potrebujete pet za Poljsko, kar pa je še vedno precej manj kot pa pet za Slovenijo. Vendar pa v Sloveniji nimate holdinških družb, temveč vzajemne sklade. Ti po predlogu zakona lahko razpolagajo le s 15 odstotkov lastnine posameznega podjetja in ne morejo delovati kot aktivni lastniki, tudi če imajo za to potreben strokovno znanje. Mislim, da so interpretacije Umka in nekaterih drugih o tem, kako ti skladi delujejo v zrelih ekonomijah na Zahodu, denimo v ZDA, nekorektne. V poslovnih okoljih, ki se desetletja razvijajo brez večjih pretresov, imate lahko pasivno lastništvo kot nasprotnike aktivenega. To je tako, kot če ste v letalu, ki že dolgo lepo leti in nima nobenih tehničnih težav, vreme je čudovito, zato lahko vključite avtomatičnega pilota. Če pa imate polomljeno letalo, ki lahko tudi strmoglavi, potem seveda potrebujete pravega pilota. Umek se razgleduje po Ameriki in si misli: tam so velika podjetja v lasti vzajemnih skladov in dobro poslujejo – če hočemo, da naše družbe poslujejo kot ameriške, jim potem takem povsod vključimo avtomatske pilote.«

Pa mislite, da je v Sloveniji dovolj dobreih pravih pilotov?

»Mislim, da jih boste morali še ustvariti. Če ne bodo uspešni, bo namesto njih prišel kdo drug, tako pač deluje trg. Zdaj je težko uvoziti tuji kapital, lahko pa uvozite tuje menedžerje. Zagotoviti pa morate tudi pravo motivacijo in ta ideja je v pravem nasprotju z zamislico, da naj naše družbe poslujejo tako kot ameriške, torej da jim uredimo pasivno lastništvo.«

Pogosto je slišati, da ima Slovenija precej dobrej menedžerjev, kar naj bi bila njena prednost pred drugimi vzhodnoevropskimi državami. Je to res?

»Absolutno. Bil sem presenečen nad velikanskim razliko med razmerami tukaj in v Pragi, kamor sem odšel pozneje. Tam menedžerji večinoma ne vedo veliko o trgu. Po drugi strani pa so jugoslovanski menedžerji, še zlasti v Sloveniji, pa tudi na Hrvaškem precej bolj navajeni delati v tržnem okolju. Zato je še toliko bolj naročno podržaviti lastnino iz političnih razlogov, saj imate razvit menedžerski sloj, ki ve, kako je treba poslovali v tržni ekonomiji.«

Tako pa se zdi, da predlagani državni nadzor nad vzajemnimi skladi ne zagotavlja prave vloge doberih menedžerjev.

»Tako je, ker gre pri tem za pasivno državno lastništvo. Bolje je, da so menedžerji hkrati tudi lastniki, kajti če se spet izrazim metaforično, v tem primeru pilot ne more izskočiti s padalom, temveč ostane v letalu, ker je v njem tudi njegov denar.«

Kakšno pa je vaše mnenje o slovenskem globalnem poslovem okolju? Katere so pomembnejšosti in morebitne prednosti?

»Kot je znano, ima Jugoslavija zelo slab sloves med tujimi investitorji in zaradi tega je prizadeta tudi Slovenija, vendar se bo to čez čas spremenilo. Presenetila pa me je sofistiranost industrije pri vas in – z nekaj izjemami – tudi raven menedžmenta. Seveda pa vas čaka še precej prestrukturiranja, mnoga velika podjetja bo treba razpustiti. Predvsem boste morali razvijati nove izdelke, ideje, kar se le da bo treba uvajati visoko tehnologijo. Priložnost je še v izkorisčanju tržnih niš in v specializaciji. V vsem tem je lahko Slovenija uspešna. Seveda pa ne morete tekmovati v težki industriji.«

Težava je seveda v tem, kje dobiti denar za vse to.

»Seveda, prvi korak je v tem, da ljudje uporabijo svoj lastni denar. Ko se bo zmanjšalo politično tveganje, pa lahko računate tudi na večji priliv tujega kapitala. Za vse to bo potreben čas, državno lastništvo pa ne bo pripomoglo k rešitvi teh težav. Tuji investitorji hočajo imeti koherentno in zaupanja vredno lastniško strukturo podjetij...«

... Pa tudi zaupanja vreden pravni sistem...

»Da, tak pravni sistem, ki bo ščril zasebno lastnino in ki bi jih varoval pred morebitno razlastitvijo, če bi se vlada zamenjala.«

Seveda, ker nočejo, da se politika vtika v biznis...

»Ha, ha, gre tako za ločitev države od cerkve kot tudi države od biznisa. V tem smislu, da investitorji pridejo in naložijo svoj denar, če vedo, da jih ne bodo ogrozile niti prihodnje vlade, če ne bodo prekomerno obdavčeni...«

Mislite, da obstaja možnost, da bi se ob morebitni zamenjavi vlade spremeniла tudi predlagana privatizacijska zakonodaja?

»Tudi, če bo ta zdaj sprejeta, bo verjetno prišlo do takih družbenih nemirov, da bo pozneje zelo hitro spremenjena.«

Kaj pa si mislite o zdajšnji makroekonomski politiki slovenske vlade? Je ta sposobna pridelati do vzpostavitve učinkovitega gospodarstva?

»Seveda je sposobna... Nisem pa ravno navdušen nad tem, kar sem videl na področju privatizacije. Ne želim dajati izjav o monetarni reformi ali izdaji novega denarja itd., ker sem v prvi vrsti poslovni svetovalec, specializiran za dejavnosti, povezane z lastniško strukturo in njeni reformi. Znano je, da se nekateri krogi v vladi niso strinjali z Mencingerjevim načrtom. V njem je bila po mojem mnenju zelo inteligentno uporabljenha izkušnja z Zahoda, ki ni naivno kopirala nekaterih »hollywoodskih« predstavitev zahodnega gospodarstva. Poleg tega je bila tudi zelo inteligentno prilagojena položaju v Sloveniji. Nenameto tega pa so pripeljali Jeffreya Sachsa, mu plačali precej denarja, in ga izkoristili za to, da so preprečili Mencingerjev načrt...«

Vzemimo hipotetičen primer, da bi imeli možnost kupiti delnice slovenskih podjetij. Bi jih kupili in od katerih podjetij?

»Ha, ha, nisem strokovnjak za napovedi na področju delnic. Se pa to navezuje na nekaj drugega, kar je omenil dr. Pleskovič, češ da ljudje ne bi želeli investirati denarja v podjetja, kjer so že notranji lastniki. Poanta te zamišla je v tem, da bi ljudje, ki bi investirali v navadne delnice teh podjetij, dobili svoj denar nazaj prek dividend. Insiderji, torej notranji lastniki, pa naj bi imeli tudi druge možnosti, da potegnijo denar iz podjetja, recimo tako, da bi si povečevali plače, bonusne in nekatere druge izdatke podjetja. To je dokaj lahko razumeti. Pa vendar: ko imate tudi zunanje naložbe v podjetje, ki je v pretežni meri v lasti zaposlenih, vam ni treba izdajati dodatnih delnic za zunanje investitorje. Te lahko pritegnete z obveznicami, tudi z visoko donosnimi »junk bonds« in drugimi vrednostnimi papirji, kjer je izplačilo fiksno in ni odvisno od trenutne odločitve menedžerjev. Pleskovičeva poanta je napačna. Ljudje bi tako lahko nalagali denar v ta podjetja v lasti zaposlenih, vendar ne v obliki delnic, temveč obveznic, ki morajo biti izplačane. Tudi v ZDA so denimo leta 1988 vzeli s trga za 200 milijard dolarjev delnic in jih nadomestili z obveznicami. Na ta način – prek obveznic – bi tudi jaz investiral v tukajšnja podjetja.«

Gospod Ellerman, zdaj pa še morda bolj osebno vprašanje. Zakaj ste se odločili, da ustanovite podjetje EOS (Employee Ownership Services) v Ljubljani?

»Precej sem potoval po Vzhodni Evropi, Kitajski, Sovjetski zvezni, Češkoslovaški in Jugoslaviji. Ljudje, ki sem jih spoznal tukaj na univerzi, kot sta Aleš Vahčič in Tea Petrin, so mi pomagali priti sem. V ZDA smo organizirali tudi dva seminarja s področja delavškega delničarstva in pa komercialnega in investicijskega bančništva, ki so se ju udeležili tudi Slovenci. Tako sem spoznal precej ljudi iz teh krajev in mi je bilo laže priti sem. Sest udeležencev teh seminarjev zdaj dela v agenciji in skladu, med njimi sta tudi Simonet in Korže. Tako poznam ljudi, ki se zdaj ukvarjajo s privatizacijo pri vas. Poleg tega je tukaj zelo lepo, in se – drugače kot v Pragi – sploh ne počutim, kot da bi bil v Vzhodni Evropi.«

S katerimi projektmi se zdaj ukvarjate?

»Hm... to ni ravno poslovna skrivnost, vendar pa tega ne želim publicirati. Ukvarjam se predvsem s poslovnim svetovanjem podjetjem.«

Ko ste že omenili gospoda Koržeta in Simonet, ali držijo gorovice, da ju nekatere vplivne politične strukture želijo zamenjati. Je to res?

»Seveda je res. Korže in Simonet zagovarjata drugačen način privatizacije. Če bo spredjet in uporabljen ta Sachsov ozioroma Umetkov načrt – kakorkoli se že imenuje – si ne morem predstavljati, da bosta ostala na svojih položajih. Menim pa, da tudi onadvia ne bi želela voditi ponovne nacionalizacije slovenskega gospodarstva, tegă ne bi dovolila. Mislim, da bi bile njene posledice katastrofalne, vodile bi v počasno uničenje slovenskega gospodarstva in bi dolgoročno pripeljale gospodarstvo na raven bolgarskega, če bi vztrajali pri njej.«

Miha Jenko

DAVID WARSH

Which model for privatizing Eastern Europe?

YUGOSLAVIA TRAVELED to the brink of civil war last week and then backed off a little: the Croats vs. the Serbs, an old story.

Overlooked in the commotion is a new story, an interesting skirmish in the controversy over the best route from clumsily planned hierarchies of the communist countries to generally free markets.

The question has to do with how best to privatize existing businesses. The alternatives being considered are the same as those all over Eastern Europe: Various forms of decentralized LBOs – worker buyouts – versus several varieties of mutual funds and holding companies designed to let a few specialists decide which enterprises will continue and which will be closed.

It's a monumental headache, considering that the essence of the communist economies was that profitable firms were heavily taxed to keep losers in business – without the benefit of the information contained in prices to distinguish between one and the other. That's a little like America's difficulties with its failed thrift institutions, but on a far, far grander scale.

And the problem now is that what works best for East Germany may not work well at all for Yugoslavia, because of their differing political histories.

The controversy is playing out in Slovenia, the little post-industrial jewel at the peaceful northwestern end of Yugoslavia, next door to Austria. Not exactly the center of the world, true. But the practical issues are similar all across Eastern Europe, and the philosophical implications are universal, one of those unexpected dividends in self-knowledge arising from the translation of the crazy-house language of the communist economies into western terms.

A little background first. When Eastern Europe "fell" in 1989 all the complicated debate about the proper sequencing of reforms that had preceded it was rendered moot. With the walls tumbling down, politicians suddenly had to free up prices, stabilize their currencies and develop plans to put state-run businesses back in private hands.

Which model for Eastern Europe?

Early hopes for a smooth transition to private property were dashed. Foreign buyers didn't flock to buy; the locals had little cash. Schemes for handing companies back to those from whom they were expropriated at the end of World War II went nowhere; a lot had happened in 40 years. Politicians turned to economists, looking for ideas.

Next were developed a series of mass privatization schemes: Shares would be mailed to all citizens, which could then be traded on newly established stock markets – a style popularized by Margaret Thatcher in England. But in

the absence of well-established capital markets it was quickly concluded that such "paper privatization" schemes wouldn't change the way Eastern European firms were managed.

So attention turned to great holding companies, like the German "Treuhänderstalt," that would run state enterprises until they could be sold or closed. Broadly speaking, these centralized holding company schemes are today's preferred form of reorganization.

(For a basic description of how they fit into economic thinking, you can't beat the just-published "Reform in Eastern Europe," in which five top economists of the new generation – Olivier Blanchard, Rudiger Dornbusch, Paul Krugman, Richard Layard and Lawrence Summers – describe the lay of the land.)

The guy playing the biggest role in implementation of reforms, however, is a Harvard University economist named Jeffrey Sachs. Everybody knows Sachs, a talented theorist, an authentic liberal and a deeply engaged consultant to the economically troubled. He parlayed an engagement in Bolivia into a global role. Today he runs a Buckaroo Banzai-style company of red-hot kids, crunching numbers and advising governments on their problems.

Less well known is David Ellerman, 48. Trained as a mathematician, Ellerman has written and taught economics at Boston College, Boston University and Tufts University – and for 15 years, consulted to the Industrial Cooperative Association, specializing in establishing employee-owned firms. This was far from the pinnacle of capitalism, to be sure, but the ICA group is the major player in the low-income, self-help development business, and Ellerman knew employee stock ownership programs – ESOPs – backwards and forwards. Tired of teaching, he took off for eastern Europe and struck up a lively consulting business in Ljubljana and Prague.

Where mainstream economists preach the virtues of holding companies, run by bankers and MBAs, as the appropriate institution to borrow from the West, Ellerman touts the great "taking-private" movement of the 1980s in the United States, at least for parts of Eastern Europe. Instead of having their fates decided by financial wizards operating far "over their heads," says Ellerman, let managers and workers of successful Yugoslav firms buy their companies themselves, using money borrowed against future earnings.

Thirty years of de facto decentralization in Yugoslavia have generally permitted the best people to find their way to the tops of the firms they run, he says; the situation is just the opposite of, say, Czechoslovakia or East Germany where a high degree of political correctness was required for advancement. So what mainly is required to touch off a binge of worker buyouts is enabling legislation, much like the American Employee Retirement Income Security Act of 1974.

Indeed, just such an act was before the Slovenian parliament two weeks ago, according to Ellerman – when Harvard's Sachs stormed into town, addressed the legislators, urged them to adopt a voucher-style mutual fund plan instead, and threw the process into a cocked hat.

"What's happening here is that a country that quietly developed quasi-private institutions with socialist labels over the last 30 years is now being quietly socialized with capitalist labels. The economists should trust the business managers and workers to carry the country forward, and not give it over the centralized decision makers – even ones with MBAs. As my friends say, a few more years of this and we'll be back to Bulgaria."

Ellerman just could be right. Yugoslavia may be yet another case of the economists going too far. Nations are like Tolstoy's families: Happy ones are all alike, but every unhappy one has a different story.